

SLAVOMÍR
HORÁK (ED.)

UKRAJINA MIMO ZÁPAD

PROČ SE VĚTŠINA SVĚTA NEPŘIDALA
K PODPOŘE UKRAJINY PROTI RUSKÉ AGRESI?

Ukrajina mimo Západ

Proč se většina světa nepřidala k podpoře Ukrajiny proti ruské agresi?

Slavomír Horák (ed.)

Recenzovali:

Prof. RNDr. Vladimír Baar, CSc.

RNDr. Libor Jelen, Ph.D.

Vydala Univerzita Karlova

Nakladatelství Karolinum

Praha 2024

Redakce Adéla Petruželková

Grafická úprava Jan Šerých

Sazba DTP Nakladatelství Karolinum

Vydání první

© Univerzita Karlova, 2024

Editor © Slavomír Horák, 2024

Texts © Rudolf Fürst, Zora Hesová, Slavomír Horák, Josef Kraus, Jiří Krejčík, Lukáš

Laš, Tomáš Šmíd, Zdeněk Štipl, Břetislav Tureček, Jan Zouplna, Kateřina Ženková

Rudincová

ISBN 978-80-246-5901-5

ISBN 978-80-246-5937-4 (pdf)

Univerzita Karlova
Nakladatelství Karolinum

www.karolinum.cz
ebooks@karolinum.cz

OBSAH

Úvod (<i>Slavomír Horák</i>)	9
Literatura	15
1. Ukrajinský rozměr blízkovýchodních proměn (<i>Břetislav Tureček</i>)	17
Opatrné reakce na ukrajinskou krizi	19
Boj o zrno zatím nenastal	21
Ropa jako zbraň	22
Nový světový řád, noví spojenci	25
S americkou zkušeností, shovívavost pro Rusy	27
Nové mocnosti na scéně	29
Závěry	31
Literatura	32
2. „Válka v Evropě“. Izrael, ruská invaze a dilema zdrženlivosti (<i>Jan Zouplna</i>)	35
Dynamika ambivalentních vztahů: Izrael a SSSR/Rusko (1947–2022)	35
Invaze na Ukrajinu: balancování nad odezvou (únor 2022 – září 2023)	39
„Severní trojúhelník“ jako korektiv zbrojního exportu	43
Ruskojazyčná menšina v Izraeli coby součást postsovětské diaspory	50
Putinův režim a izraelská politická reprezentace	56
Závěr	63
Literatura	65
3. Írán. Ruský spojenec z rozumu (<i>Josef Kraus</i>)	71
Diplomatická pozice, deklarace, narativ	74
Íránská podpora Ruska ve válce	75
Dopad na mezinárodní postavení	78
Dopad na domácí politiku a ekonomiku	80
Závěry	85
Literatura	86
4. Střední Asie mezi strategickým partnerstvím a toxicitou (<i>Slavomír Horák</i>)	88
Prorůstí politici ve Střední Asii?	91
Vojensko-bezpečnostní architektura Střední Asie	95
Ekonomické dopady invaze v regionu	97

Migrace mezi Ruskem a Střední Asií	100
Proměny postoje středoasijské společnosti vůči válce na Ukrajině	103
Závěry	106
Literatura	108
5. Indie a Rusko v kontextu války na Ukrajině (Zdeněk Štipl)	112
Dlouhodobá stabilita vztahů	112
Stagnace a restart	115
Obchod a energie	119
Vojenská technika a bezpečnost	122
Indická střední cesta a indická dilemata	124
Závěry. Možnosti budoucího vývoje	127
Literatura	128
6. ASEAN mezi kalkulací, neutralitou a diverzitou (Lukáš Laš)	131
Diverzita postojů ke konfliktu na Ukrajině	134
Reakce ASEAN: pečlivá diplomacie do ztracena	145
Reakce Ukrajiny a Ruska na postoje států ASEAN	146
Závěry. Mezi kalkulací, neutralitou a diverzitou	148
Literatura	149
7. Čínská politika a válka na Ukrajině. Mezi Ruskem a Západem (Rudolf Fürst)	152
Čínská strategie nové Hedvábné stezky a Ukrajina	152
Ukrajinsko-čínské bilaterální vztahy: obchod, investice a zbrojní průmysl	154
Lavírující diplomacie Pekingu v době ukrajinské krize	157
Vzniká rusko-čínská aliance?	159
Peking mírotvůrcem v rusko-ukrajinském konfliktu?	161
Závěr	163
Literatura	164
8. Africká unie a její reakce na ukrajinskou válku (Kateřina Ženková Rudincová)	166
Africko-ruské vztahy v historické perspektivě	167
Hlasování afrických států ve Valném shromáždění OSN	169
Oficiální pozice Africké unie k válce na Ukrajině	171
Narativy rámující role Africké unie (a jejích členských států) v ukrajinské válce	175
Současné ruské strategie v Africe	179
Závěr	185
Literatura	186
9. Aktivity Wagnerovy skupiny v Africe a jejich vliv na formování ruského narativu (Tomáš Šmíd)	191
(Staro)nová ruská velmocenská hra o Afriku	192

Wagner Group jako ruský velmocenský nástroj	194
Okolnosti vzniku Wagnerovy skupiny	195
Wagner Group v Africe v kontextu ruské geopolitické strategie	197
Klíčová angažmá Wagner Group na africkém kontinentu	199
Rusko-francouzské velmocenské potýkání?	211
Postoje afrických zemí k rusko-ukrajinské válce jako kapitalizace ruské politiky na africkém kontinentu	214
Závěr	217
Literatura	219

10. Válka na Ukrajině jako spouštěč globální potravinové krize?

(Jiří Krejčík, Zora Hesová)	224
Potravinová bezpečnost a role Ukrajiny a Ruska	225
Potravinová nejistota v regionu MENA	229
Indie a její role pro světovou potravinovou bezpečnost	237
Závěr	245
Literatura	246

Závěry (Slavomír Horák)

Literatura	253
------------	-----

Summary	254
O autorech	260
Jmenný rejstřík	263
Místní rejstřík	265

ÚVOD

SLAVOMÍR HORÁK

Když se drtivá většina celého světa v roce 1991 spojila proti okupaci Kuvajtu Irákem, podařilo se společnou operací vytlačit irácká vojska z okupované země. Značná část světa v roce 2001 odsoudila teroristické útoky na New York a Washington a shodla se na společném zájmu, boji proti terorismu (včetně Ruska, Číny nebo Indie). Přesto již tehdy zaznívaly hlasy (jak na úrovni států, tak i na úrovni nestátních aktérů či společenských skupin), které se k této události stavěly neutrálně, nebo tento čin dokonce oslavovaly. Také spojenecká akce v Afghánistánu byla zpočátku do značné míry podpořena mnohými státy, které ji chápaly jako odvetu za útoky na New York a Washington v září 2001. Postupně se však původně pozitivní či alespoň neutrální přijetí války v Afghánistánu změnilo a u řady aktérů začal převažovat obraz USA a západních spojenců jako okupantů.¹

Zlomovým momentem, který zavalil příčinu rozvinutí dnes převažující rétoriky mnohých mimoevropských zemích, se stala, podle jejich vlastních interpretací, „nezákonná okupace Iráku pod falešnou/nepravdivou záminkou“. Značná část mimoevropských společností s nelibostí sledovala rostoucí počet mrtvých civilistů v daných zemích a šířil se narativ o nekoloniálním postoji evropských států. Jakýkoliv neúspěch či přešlap „okupantů“ byl v mimoevropských oblastech vyzdvihován, zatímco řada úspěšných projektů například v humanitární oblasti byla přijímána jako samozřejmost, či naopak bagatelizována jako západní propaganda. Podobná rétorika se objevila i po operacích v Kosovu, Libyi či Sýrii a ještě více diverzifikovala postoje jak v nezápádních zemích, tak v Evropě.² Západ byl v duchu tohoto narativu také obviněn z rozpoutání „arabského jara“ v roce 2011, které vedlo k řadě konfliktů na Blízkém východě a v severní Africe.³ Všechny chyby a přehmaty Západu, případně jakákoliv inkonzistence, obecně slouží narativům, které

1 David Rohde – David E. Sanger: How a ‘Good War’ in Afghanistan Went Bad, *New York Times* (online), 8. 12. 2007; Carter Malkasian: How the Good War Went Bad, *Foreign Affairs* (online), březen–duben 2020, 10. 2. 2020.

2 Narine Shaun: The Problem of a “Rules-Based International Order”. The Significance of the Non-Western World’s Restrained Response to the Russia-Ukraine War, *Canadian Foreign Policy Journal* 2023 (online first)

3 Bülent Aras – Emirhan Yorulmazlar: State, Region and Order. Geopolitics of the Arab Spring, *Third World Quarterly* 12 (2016), s. 2259–2273.

zaznívají ze zemí nebo oblastí, jež se obávají politických změn – a potenciální z toho plynoucí prozápadní orientace.

V této souvislosti poté krystalizují geografické či geopolitické termíny, jež se používají nejen v Evropě či USA, ale především mimo tento prostor. V názvu této knihy se objevuje slovo „Západ“, přičemž tento termín je nutno brát jako značně vágně definovaný a v různých kontextech znamenající značně odlišné geografické vymezení. Pojem „Západ“ pochopitelně rovněž stírá vnitřní rozdíly v postojích k různým mezinárodněpolitickým otázkám, a tak se z mimoevropského či „nezápadního“ pohledu „Západ“ jeví jako jeden celek.

V postbipolárním světě byl „Západ“ i nadále definován Spojenými státy a klíčovými zeměmi v západní Evropě (Británie, Francie). V koloniálním a postkoloniálním (a nejen mimoevropském) diskursu je „Západ“ spojován spíše s koloniálními velmocemi (Británie, Francie, v menší míře i s dalšími velmocemi) a nověji také se Spojenými státy.⁴ Spojené státy dnes v bipolárním a zejména postbipolárním diskursu mimo Západ asociují s ekonomikou, geopolitickou, ale i kulturní a ideologickou hegemonií (šíření demokracie). Ostatní státy Západu jsou často nahlíženy stereotypně nikoliv jako rovnoprávné USA, ale především jako podřízené této hegemonii (politické či kulturní), jež sama o sobě bývá vnímána různě, v závislosti na časových a geopolitických kontextech, jako odrážející spolupráci i konfrontaci. Především v postsovětském Rusku se po roce 2007 začal objevovat pojem „kolektivní Západ“, který mohl znamenat buď USA spolu s Evropou (často s dominancí prvního komponentu), nebo naopak Evropu (mimo Rusko a jeho satelity) bez amerických spojenců.⁵ Evropa je v tomto případě myšlena nejen ve smyslu tradičních velkých evropských států, ale je do něj zahrnut i region Rusku bližší – bývalý sovětský blok (v čele s Polskem, pobaltskými státy, případně Českem) i další protirusky naladěné státy regionu podporující Ukrajinu (zejména Finsko). V širším slova smyslu jsou pod termín „kolektivní Západ“ po zahájení ruské agrese na Ukrajinu zahrnovány i další oblasti, tedy všechny země podporující Ukrajinu v Evropě, severní Americe, Asii i na jiných kontinentech (Japonsko, Jižní Korea, Austrálie, Nový Zéland i Tchaj-wan).⁶ V různých kontextech ruského expertního i mediálního diskursu je pojem „kolektivní Západ“ rovněž spojován s NATO, skupinou G7, AUKUS či jinými.

4 Williem McNeill: *What We Mean by the West*, *Orbis* 4 (1997), s. 513–524.

5 Ekaterina Chimiris: *The Collective West Concept and Selected Western Actors (Germany, Norway, Estonia, NATO) in the Russian Media. Post-Crimea Dynamics*, *Global Journal of Human-Social Science* 1 (2022), s. 1–11; Alexej Stepanov: *The United States and the Collective West in Russia's Foreign Policy Priorities, USA & Canada*, *Ekonomika, politika, kultura* 6 (2021), s. 111–118.

6 Denis Kuzbecov – Grigorij Gračevskij: *Koncepcija „Indo-Pacifiki“ v kontekste meždunarodnogo regionostroitel'stva*, *Mirovaja ekonomika* 1 (2022), s. 93–105. V tomto případě jsou do pojmu kolektivní Západ explicitně zahrnuty USA, Velká Británie, Francie, Japonsko a Austrálie.

Případně se lze setkat s pojmem „globální sever“, který může zahrnovat pás zemí od USA, Kanady, Evropy (kromě Ruska) po Japonsko či Jižní Koreu.

Existuje-li pojem Západ či „kolektivní Západ“, případně „globální sever“, ať již v jakékoliv formě, geografickém rozsahu či s jakýmkoliv analogickým přídomkem, je nutno rovněž zmínit i ostatní země, které nejsou se Západem spojovány a tvoří svým způsobem antipod. Ten lze nazvat různými způsoby – „Nezápad“, „anti-západ“, „globální jih“ (jako protiváha „globálního severu“). Stuart Hall a Bram Gieben tento protiklad jako první lakonicky vyjádřili jako „west and rest“.⁷ Toto rozdělení světa nemusí být v úvahách „západních“ i „nezápadních“ aktérů pouze rétorickým cvičením, samo o sobě nese prvek soupeření až konfliktu, který se povede na pomezí těchto dvou světů. Případně, a to především na straně „nezápadní“, se objevuje požadavek na rozbití „západní“ (synonymum pro americké) nadvlády a ustavení nového světového pořádku s větší rolí pomyslného „zbytku světa“. Piotr Dutkiewicz v rámci tohoto ruského diskursu píše o „velkém rozdělení“ (the grand split).⁸

Toto rozdělení nemusí mít v jednotlivých případech jasnou hranici a jeho hranice nebudou zdaleka neprostupné, jako například v případě východního a západního bloku za studené války. V některých situacích se i velké státy „ostatních“ mohou přidat k „Západu“, zatímco v určitých situacích zůstanou součástí „the rest“. Podobně i státy Západu nemusejí být vždy v souladu s převažujícím „západním“ diskursem (typicky v současnosti Maďarsko).

Na tomto místě je nutné zdůraznit slovo obraz, případně narativ – ty jsou v dnešním informačním světě mnohem podstatnější než skutečné události a výrazně determinují nejen společenské nálady, ale také politiku jednotlivých zemí. V tomto kontextu umožnila implementace negativního obrazu Západu v nezápadních společnostech prohloubit stereotypy ohledně vnímání Západu jako entity a) neochotné naslouchat jiným zemím, oblastem či kulturním okruhům, b) prosazující své vidění světa a c) obecně bránící unipolární Pax Americana proti multipolárnímu světu. Konceptualizací a teoretickou analýzou multipolárního světa se mj. dlouhodobě a intenzivně zabývá tzv. ruská geopolitická škola, jejímž významným iniciátorem a představitelem zůstává Alexander Dugin.⁹ Není nutno s těmito tezemi souhlasit či je podporovat. Na druhou stranu tento narativ získává stále silnější pozici, a to i díky nejrůznějším médiím, která jej šíří, často s podporou autoritář-

7 Stuart Hall – Bram Gieben: *The West and the Rest. Discourse and Power, Race and Racialization*, 2E, *Essential Readings* (1992), s. 85–95.

8 Piotr Dutkiewicz: *The Grand Split. A Short Guide to the Creation of the New International Order, Russia in the Global Politics 1* (2023), s. 92–110.

9 Alexander Dugin: *Teoria mnogopoljarnogo mira*, Moskva 2013 (angl. Alexander Dugin: *The Theory of a Multipolar World*, Budapest 2021). Duginovy teze rozvíjí celá řada ruských geopolitiků a politologů, mezi mnoha jinými např. Leonid Savin: *Ordo Pluriversalis. The End of Pax Americana and the Rise of Multipolarity*, London 2020, případně Denis Degterev: *Multipolar World Order. Old Myths and New Realities*, *Vestnik RUDN. Meždunarodnyje otnošenija* 3 (2019), s. 404–419.

ských států nebo přímo pod jejich správou. Tyto narativy jsou nadto nadále přiřizovány přetrvávajícím obrazem Západu založeným na obecné historické zkušenosti s evropským kolonialismem a americkým unilateralismem či hegemonismem.¹⁰ Nálady obyvatelstva se potom snadno promítají do postojů politiků a jiných vlivných lidí v nezápádním světě. V tomto kontextu je poté třeba vidět i reakci na ruskou invazi na Ukrajině v nezápádním světě, kde se celý konflikt ukazuje jako boj Ruska se Západem, ať již jakkoliv definovaným.

Přes veškerou definiční, geografickou či jinou vágnost obou výše zmíněných pojmů (či okruhů pojmů) – „Západ“ a „Nezápad“ – je nutno tyto pojmy, v duchu Foucaultova formování diskursu, brát v potaz, chceme-li analyzovat postoje jednotlivých zemí a regionů. Právě zjednodušení na tuto dichotomii určuje u „nezápádních“ aktérů jak společenské, tak především politické stanovisko k válce na Ukrajině, přičemž Rusko se v tomto případě stylizuje do role vůdčího reprezentanta „Nezápadu“.

Ruská invaze na Ukrajinu v posledním desetiletí „západní“ země bezprecedentním způsobem spojila, jakkoliv i v tomto táboře existují značně odlišné postoje, jež se navíc dynamicky vyvíjejí podle aktuální politické konstelace v té nebo oné zemi. Na jedné straně stojí země, kde od vypuknutí války Ukrajinu konstantně podporují, a to napříč politickým spektrem (Polsko, Skandinávie či Pobaltí a do značné míry i Velká Británie). V dalších zemích, jako je Česko či Itálie, vládne momentálně strana nebo koalice podporující Ukrajinu, nicméně i zde se situace může s dalšími volbami změnit, podobně jako například na Slovensku. Klíčovou zemí z hlediska pomoci Ukrajině jsou Spojené státy, kde administrativa Joe Bidena stojí za Ukrajinou tak výrazně, že v protizápadně či protiamericky naladěné části světa se v souladu s ruským narativem hovoří o rusko-americké válce. Následující prezident, ať jím bude kdokoli, však může svou podporu výrazně omezit, na což spoléhá ruská zahraniční politika. Hlavní evropské velmoci – Německo či Francie – zpočátku s podporou napadené země váhaly. Ještě více skepticky se na pomoc Ukrajině tvářily neutrální země Rakousko a Švýcarsko, zatímco Turecko zaujalo postoj mezi oběma póly. Na extrémním konci spektra potom stojí v mnoha ohledech proruský naladěný maďarský premiér Viktor Orbán, nový slovenský premiér Robert Fico či staronový srbský premiér Aleksandar Vučić, kteří často přejímají ruskou rétoriku nebo se vymezují proti jednoznačné západní podpoře Ukrajiny. Ani asijské státy jako Japonsko či Jižní Korea, byť od počátku invazi odsuzují, nespěchají s přímou vojenskou pomocí Ukrajině, jakkoliv poskytují značnou humanitární pomoc a (v případě Jižní Koreje) dodávkami vojenské-

10 Maria Repnikova: *Russia's War in Ukraine and the Fractures in Western Soft Power*, *Place Brand Public Dipl* 19 (2023), s. 190–194; Öğuzhan Göksel: *Defying the System. The Origins of Anti-Westernism in the Non-Western World and the Case of Iran*, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 6, č. 2 (2019), s. 13–42.

ho materiálu do zemí NATO uvolňují kapacity pro podporu Ukrajiny. Tento krátký a neúplný přehled ukazuje, že bezprecedentní jednota západních zemí může být dána momentální konstelací na vnitropolitické scéně. Vzhledem k částečně úspěšným snahám Ruska o penetraci vlastního narativu do západních společností se dosud převažující podpora Ukrajiny může pod vlivem populistů či sil kritizujících podporu Ukrajině postupně drolit. A to až do té míry, že poskytovaná pomoc nemusí stačit nejen na dosažení ukrajinských cílů (tj. vytlačit Rusko z jím v minulosti oficiálně uznávané rusko-ukrajinské hranice), ale ani na udržení stávajících ukrajinských pozic.

Tato poměrně heterogenní sada reakcí evropských či „západních“ států na ruskou agresi na Ukrajině se však zvnějšku jeví jako spíše jednolitá. Pokud totiž nahlédneme do světa mimo tzv. Západ, najdeme zde mnohem pestřejší škálu reakcí, od zcela prozápadních až po zcela proruské. Ne nadarmo na tento rozdíl upozornil francouzský prezident Emanuel Macron na mnichovské bezpečnostní konferenci v únoru 2023.¹¹ Výsledky hlasování OSN o rezolucích týkajících se odsouzení ruské války na Ukrajině i ruské návrhy rezolucí odrážejí multipolaritu názorů na tento konflikt. Počty zemí, které hlasují pro rezoluce odsuzující vpád Ruska na Ukrajinu, vyjadřují sice jednoznačnou podporu většiny členů, nicméně hlasování v OSN zdaleka nemusí vypovídat o prozápadním postoji toho či onoho státu.¹² V oblasti praktické politiky a ekonomiky protiruské postoje často narážejí na realitu: jen menšina zemí skutečně přijala a dodržuje sankce vůči Ruské federaci, jen menšina omezila diplomatické styky s Ruskem nebo je ochotna bojkotovat Rusko na nejrozličnějších úrovních, počínaje diplomatickými schůzkami a konče například sportovními akcemi. Tento „zbytek světa“ (tvořený ovšem většinou populace, včetně více jak miliardových zemí, jako jsou Čína a Indie) se tak obvykle drží vlastních zájmů, případně uvádí důvody, proč nepodnikat žádné kroky proti ruské straně, nepodpořit Ukrajinu, nebo naopak přímo podpořit ruský narativ. Symptomatická byla například rezoluce Hnutí nezúčastněných zemí (120 ze 193 členů OSN), která na zasedání v Baku v červenci 2023 přijala deklaraci fakticky požadující účast ruských a běloruských sportovců na olympijských hrách v Paříži 2024, takže sportovci z těchto dvou zemí se budou moci olympijských her účastnit, jakkoliv v omezeném měřítku.¹³

11 Andrea Rizzi: How the West and Asian Powers Are Vying for Support from the Global South, *El País* (online), 20. 2. 2023.

12 Raquel Alberto de la Fuente – Tess Gibson – Richard Gowan: U.N. Votes Reveal a Lot About Global Opinion on the War in Ukraine, *World Politics Review* (online), 21. 2. 2023.

13 Special Declaration of the Ministerial Meeting of the Coordinating Bureau of the Non-Aligned Movement on Olympic and Paralympic Games to Be Held in Paris in 2024, *Azerbaijani Chairmanship to the Non-Aligned Movement*, 6. 7. 2023. <https://namazerbaijan.org/ministerial-meeting-documents>.

Idea této publikace vznikla v době diskusí s kolegy z akademické či analytické sféry studujícími různé regiony světa, kteří poukazovali na zcela odlišný narativ od vesměs proukrajinsky laděného českého i západního mainstreamu. Ačkoliv by se mohlo zdát, že argumentace expertů na „nezápadní“ regiony do značné míry kopíruje ruský oficiální diskurs o „speciální vojenské operaci“, ve skutečnosti nahlíží na celý problém optikou geopolitické, historické, kulturní, ekonomické a sociální odlišnosti příslušných států či oblastí. Právě teritoriální studia se ukazují jako klíčová pro pochopení toho, proč se ta či ona země či region (opět s různými individuálními specifiky) kloní co do podpory Ukrajiny na jednu či na druhou stranu konfliktu (případně zachovává neangažovaný postoj). Tato analýza nám tak ukazuje, že není možné aplikovat stereotypizující binární přístup ve smyslu „nepodporujete Ukrajinu = jste pro Rusko“.

V každé kapitole této publikace proto bude snaha reflektovat několik rovin postojů příslušných států či regionů k Rusku a ruské agresí na Ukrajině, na nichž je možné ozřejmit si jejich různorodé příčiny. Diskursivní analýza ideových stanovisek jednotlivých aktérů je tak jednou z klíčových metod, kterou lze uplatnit při snaze pochopit formování postoje asijských a afrických zemí v tomto bodě. Jaké faktory ovlivňují přijímání spíše západního narativu a jaké naopak stojí spíše za ruským viděním konfliktu? Do jaké míry je za tímto postojem koloniální a postkoloniální (či studenoválečná) zkušenost, jistý anti-západní sentiment, případně výsledek šíření ruských narativů? Nebo se jedná o čistě pragmatický přístup založený na ekonomických vazbách? Hrají ve formování postojů roli i rysy lokální politické kultury, charakter politického systému, či dokonce personalismus místních elit? Jak posléze ideologický narativ odpovídá praktickým zahraničněpolitickým krokům a kde hledat důvody případných diskrepancí mezi těmito dvěma rovinami?

Jelikož má publikace posloužit především k pochopení kontextu reakcí „Nezápadu“ na ukrajinskou tragédii, zdaleka ne ve všech případech se autoři studií budou opírat pouze o stanoviska k válce nebo Ukrajině jako takové. Řada postojů politiků v Asii a Africe je totiž determinována spíše vztahem k Rusku či k Západu, nikoliv k Ukrajině, která je pokládána spíše za subjekt Západu (zejména USA) než za samostatnou entitu mající právo rozhodovat o svém vlastním osudu. V řadě případů lze při formování vztahu jednotlivých států, jejich vůdců či celých regionů konstatovat, cynicky řečeno, že Ukrajina je to poslední, co je v Asii či Africe podstatné. Historická zkušenost naopak může ukazovat na fakt, že situace na Ukrajině je vnímána jako další kolo „proxy války“ mezi USA (či obecněji Západem) a Ruskem (historicky SSSR, v současné době mezi „nezápadním“ světem), jehož obětí se v interpretaci samotných zkoumaných států právě postkoloniální společnosti nejednou staly. Jinak totiž budou na konflikt hledět ve střední a východní Evropě s historickou (byť již více jak jednu generaci neexistující) zkušeností sovětské přítomnosti a zcela

opačný postoj budú zaujímať štáty, ktoré si prešli (jakkoliv ešte vzdálenější) zkušeností s evropským kolonialismem i dopady bipolárního soupeření ve druhé polovině 20. století. Historické dědictví specifického regionu tak může hrát významnou roli při formování postoje ke konfliktu na Ukrajině. Tato zkušenost nemusí zahrnovat pouze výše uvedenou koloniální historii, ale také postkoloniální vývoj, obecně chování velmocí vůči konkrétnímu regionu v minulosti. Stereotypizace této historické zkušenosti potom vede k ustavení celé řady narativů, jež jsou dále replikovány skrze lokální školské systémy, média, sociální sítě, ústní podání, případně generalizovanou osobní zkušenost. Všechny tyto aspekty mohou být významným důvodem vedoucím k formování jak společenského, tak posléze i politického postoje vůči Ukrajině či Rusku, skrze nějž může být na Ukrajinu nahlíženo. Tato historická zkušenost se netýká pouze negativního obrazu Západu, ale také pozitivního obrazu Ruska či Sovětského svazu, odrážejícího prosovětskou orientaci řady postkoloniálních zemí v 50.–80. letech 20. století.

Ekonomická stránka věci může rovněž hrát významnou úlohu při vytváření proruského, prozápadního nebo (nejčastěji) neutrálního postoje. Otázka přijetí či nepřijetí sankcí vůči Rusku přitom zdaleka nemusí znamenat protizápadní, respektive proruskou orientaci. Předpokládáme, že v řadě případů půjde spíše o pragmatické stanovisko, snahu vytěžit maximum z dané situace, eventuálně posílit vlastní vliv. Z některých regionů se Západ do značné míry „vytratil“ a přenechal volný prostor působení alternativních mocenských center.

Celá kniha je rozdělena do několika sekcí podle regionálního principu. První část zahrnuje příspěvky o dopadech ruské invaze na Ukrajinu na arabský svět, Izrael a Střední Asii. Druhá část se zabývá postojem zemí zbývajících částí Asie – především dvou klíčových velmocí, Indie a Číny, ale také jihovýchodní Asie, ve které je symptomatický postoj Indonésie. Třetí se věnuje Africe a závěr tvoří globální kapitola, věnovaná celosvětovému problému potravinové bezpečnosti ve válce na Ukrajině.

Jsme si vědomi toho, že tato kolektivní monografie ukazuje pouze vybrané případové studie a rozhodně nepretenduje na úplný obrázek „Ukrajiny mimo Západ“, ať již na úrovni jednotlivých zemí, regionů, či globálních a regionálních organizací. Považujeme však za důležité analyzovat příčiny postojů především u zemí naladěných neutrálně, pragmaticky, nebo přímo proruský.

Literatura

- Aras, Bülent – Yorulmazlar, Emirhan: State, Region and Order. Geopolitics of the Arab Spring, *Third World Quarterly* 12 (2016), s. 2259–2273.
- Degterev, Denis: Multipolar World Order. Old Myths and New Realities, *Vestnik RUDN. Meždunarodnyje otnošenija* 3 (2019), s. 404–419.
- Dugin, Alexander: *Teoria mnogopoljarnogo mira*, Moskva 2013.

- Dugin, Alexander: *The Theory of a Multipolar World*, Budapest 2021.
- Dutkiewicz, Piotr: The Grand Split. A Short Guide to the Creation of the New International Order, *Russia in the Global Politics* 1 (2023), s. 92–110.
- Fuente, Raquel Alberto de la – Gibson, Tess – Gowan, Richard: U.N. Votes Reveal a Lot About Global Opinion on the War in Ukraine, *World Politics Review* (online), 21. 2. 2023.
- Göksel, Oğuzhan: Defying the System. The Origins of Anti-Westernism in the Non-Western World and the Case of Iran, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi* 6, č. 2 (2019), s. 13–42.
- Göksel, Oğuzhan: Eurocentrism Awakened. The Arab Uprisings and the Search for a “Modern” Middle East, in: *Turkey's Relations with the Middle East*, ed. Hüseyin Işıksal – Oğuzhan Göksel, Cham 2018, s. 33–51.
- Hall, Stuart – Gieben, Bram: The West and the Rest. Discourse and Power, Race and Racialization, 2E: *Essential Readings* (1992), s. 85–95.
- Chimiris, Ekaterina: The Collective West Concept and Selected Western Actors (Germany, Norway, Estonia, NATO) in the Russian Media. Post-Crimea Dynamics, *Global Journal of Human-Social Science* 1 (2022), s. 1–11.
- Kuzbecov, Denis – Gračevskij, Grigorij: Konceptcija „Indo-Pacifiki“ v kontekste meždunarodno-go regionostroitel'stva, *Mirovaja ekonomika* 1 (2022), s. 93–105.
- Malkasian, Carter: How the Good War Went Bad, *Foreign Affairs* (online), břez-en–duben 2020, 10. 2. 2020.
- McNeill, Williem: What We Mean by the West, *Orbis* 4 (1997), s. 513–524.
- Narine, Shaun: The Problem of a “Rules-Based International Order”. The Significance of the Non-Western World's Restrained Response to the Russia-Ukraine war, *Canadian Foreign Policy Journal* 2023 (online first)
- Repnikova, Maria: Russia's War in Ukraine and the Fractures in Western Soft Power, *Place Brand Public Dipl* 19 (2023), s. 190–194.
- Rizzi, Andrea: How the West and Asian Powers are Vying for Support from the Global South, *El País* (online), 20. 2. 2023.
- Rohde, David – Sanger, David E.: How a ‘Good War’ in Afghanistan Went Bad, *New York Times* (online), 8. 12. 2007.
- Savin, Leonid: *Ordo Pluriversalis. The End of Pax Americana and the Rise of Multipolarity*, London 2020.
- Special Declaration of the Ministerial Meeting of the Coordinating Bureau of the Non-Aligned Movement on Olympic and Paralympic Games to Be Held in Paris in 2024, *Azerbaijani Chairmanship to the Non-Aligned Movement*, 6. 7. 2023, <https://namazerbaijan.org/ministerial-meeting-documents>.
- Stepanov, Alexej: The United States and the Collective West in Russia's Foreign Policy Priorities, *USA & Canada. Ekonomika, politika, kultura* 6 (2021), s. 111–118.

1. UKRAJINSKÝ ROZMĚR BLÍZKOVÝCHODNÍCH PROMĚN

BŘETISLAV TUREČEK

Konec studené války přinesl na přelomu 80. a 90. let na Blízký východ celou řadu změn. Do té doby region nebyl rozdělen zcela bipolárně. Írán po revoluci z roku 1979 stavěl svou zahraniční orientaci na známé tezi revolučního vůdce ájatolláha Rúholláha Chomejního „Ani Východ ani Západ, ale islámská republika“¹, vstoupil tehdy i do Hnutí nezúčastněných zemí. Další významná země Blízkého východu, Egypt, prošla už v průběhu 70. let zásadní proměnou – od prosovětské orientace za prezidenta Gamála Abd an-Násira se Káhira po jeho smrti v září 1970 postupně začala stáčet směrem k Západu. Tento vývoj vyvrcholil v roce 1979, kdy Egypt podepsal pod americkým patronátem jako první arabská země mírovou smlouvu s Izraelem – Sovětský svaz a jeho spojenci tento krok nesli velmi nelibě, což mohla jasně vidět i československá veřejnost z toho, jak negativně o mírových dohodách z Camp Davidu tehdy referoval zdejší tisk.²

Zásadní posuny ovšem i na Blízký východ přinesla až koncem 80. let nová politika sovětského vůdce Michaila Gorbačova. Symbolizovala to i historická mezinárodní mírová konference týkající se Blízkého východu, která proběhla na přelomu října a listopadu 1991 v Madridu. Jejími patrony byly společně Spojené státy a Sovětský svaz, který byl už v prosinci téhož roku oficiálně rozpuštěn.

O dva roky později tak velkolepý podpis průlomových mírových dohod z Osla mezi Izraelem a Organizací pro osvobození Palestiny organizovaly už samotné Spojené státy. V roce 1994 Američané asistovali oficiálnímu ukončení válečného stavu mezi Izraelem a Jordánskem. Po odchodu Sovětů ze scény se v regionu zdánlivě bezproblémově otevírala cesta americké dominanci. Například ruský orientalista Alexej Vasiljev ale už v roce 1993 upozorňoval, že tato „ohromující strategická nerovnováha ve prospěch Izraele a Spojených států“ bude pro muslimské země natolik ponižující a frustrující, že je možné očekávat „novou explozi fundamentalismu“.³ Tuto varovnou předpověď

1 V perštině se tento známý slogan masových shromáždění rýmuje – Na šarqí, na gharbí – džomhúrje eslámí.

2 Břetislav Tureček: *Blízký východ nad propastí*, Praha 2016, s. 20–21.

3 Alexei Vasiliev: *Russian Policy in the Middle East. From Messianism to Pragmatism*, Ithaca 1993, s. 358.

Vasiljev zformuloval řadu let před prvními spektakulárními teroristickými útoky sítě al-Káida.

Na scéně se tak objevily radikální islamistické skupiny, které se staly vážným ohrožením americké hegemonie i místních režimů – zejména poté, co se jim pobídkou či záminkou ke zvýšeným aktivitám staly americké vojenské intervence v Afghánistánu (2001) a Iráku (2003), kde svržení tamních vlád vedlo k vleklým povstaleckým válkám a nezamýšlenému oslabení amerického vlivu. A další zkouškou zdánlivě stabilních pořádků se stalo arabské jaro, které v roce 2011 postupně vedlo k pádům letitých vlád v Tunisku, Egyptě a Jemenu a které odstartovalo ozbrojené konflikty, jež nebyly ukončeny ani v době, kdy se uzavíralo znění této knihy (Libye, Sýrie i zmíněný Jemen).

Ukázalo se také, že ani silný vliv USA na politiku Izraele (a Palestinců) nedovedl ke zdárnému konci tzv. mírový proces, na jehož konci měl být vedle existence Izraele i plnohodnotný Palestinský stát. Značný vliv Izraele na politiku USA naopak vyústil ve faktickou vládu Izraele od Středozemního moře až po řeku Jordán, kde pod různými typy izraelské administrativy žije ve více či méně podřadném postavení vedle svých židovských sousedů zhruba šest milionů Arabů.⁴ Nejnovější konflikt, který v říjnu 2023 začal teroristickým útokem palestinského hnutí Hamás proti Izraeli, přitom znovu ukázal, že tento status quo je neudržitelný a že nepomáhá ani zájmům Izraele.

K postupnému snižování vlivu Spojených států v regionu přispěly i vnitroamerické spory o zahraniční politiku – zejména republikánský tábor prosazoval omezování americké angažovanosti ve světě, včetně Blízkého východu. Na úkor klesajícího vlivu USA se začaly angažovat globální mocnosti, jejichž aspirace bývaly v této oblasti podceňovány či ignorovány, tedy Čína a také vracející se Rusko, v regionálním měřítku pak Írán, Saúdská Arábie a Turecko, přičemž druhé dva z těchto států se příležitostně chovají velmi emancipovaně, bez ohledu na své nominální spojení s USA.

Toto stručné shrnutí geopolitického vývoje posledního půlstoletí na Blízkém východě je nutné pro pochopení ústředního tématu této kapitoly – vnímání ruského vpádu na Ukrajinu v arabském světě.

Obyvatelé regionu i tamní politické elity mají s někdejšími supervelmocemi USA a SSSR, potažmo Ruskem jiné historické zkušenosti než obyvatelé střední Evropy, a od toho se odvíjí jejich odlišná interpretace konfliktu probíhajícího ve východní Evropě. Zmíněné rozdílné zkušenosti přitom není nutné hledat ve vzdálené minulosti. Příkladem může být i přístup Washingtonu a Moskvě k stále ne zcela vyřešenému konfliktu v Sýrii.

4 John J. Mearsheimer – Stephen M. Walt: *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, New York 2008; Paul Rivlin: Demographics between the Mediterranean and the River Jordan, *Iqtisadi* 7, č. 6, 23. 7. 2017, <https://dayan.org/content/demographics-between-mediterranean-and-river-jordan>

Spojené státy v podstatě od samého počátku podporovaly lidové povstání, jež záhy přerostlo v ozbrojenou kampaň za svržení třicet let trvajícího režimu strany Baas a prezidenta Bašára Asada. Některé opoziční frakce do- stávaly i zbrojní pomoc západních států, včetně USA. Ve stejné době Spojené státy spolu s Francií, Tureckem a dalšími zeměmi uznaly syrskou politickou opozici a pomáhaly jí organizovat se ve snaze vytvořit alternativu k Asadovu režimu, což však nakonec nevedlo k úspěchu.⁵

Rusko zaujalo k válce v Sýrii zcela odlišný postoj. Od vypuknutí nepokojů stálo za syrskou vládou, v Radě bezpečnosti OSN svým právem veta blokovalo snahy západních zemí prosazovat protisyrské rezoluce a od roku 2015 také do konfliktu aktivně vstupovalo vojensky, čímž nakonec (společně se syrským vládními silami, specialisty a jednotkami vyslanými Íránem, ale také s pří- slušníky libanonské šíitské milice Hizballáh) otočilo trend války a de facto udrželo Asadův establishment u moci.⁶ Ojediněle docházelo i na ruské útoky proti rebelům podporovaným USA.⁷

Ve stejné době se přitom Moskva podílela i na praktickém řešení krize. V rámci tzv. astanského procesu Rusové spolu s Íránci, ale také s Tureckem, tedy klíčovým partnerem hlavních frakcí opozičních rebelů, postupně ně- kolikrát vyjednali humanitární koridory pro zásobování obyvatel a evakuaci raněných i odsun povstalců a jejich rodin z území opětovně získaných vlád- ními silami.⁸ Na severu Sýrie pak na dodržování dohodnutého režimu dohlí- ží i ruská vojenská policie – a na rozdíl od amerických speciálních jednotek a tureckých okupačních sil působí ruští vojáci na syrském území se svolením damašské vlády.

I z řady jiných důvodů nebylo ani před ruskou invazí na Ukrajinu vnímá- ní Rusů a moskevské politiky v arabském světě tak kritické jako v Evropě. Po vypuknutí východoevropského konfliktu v únoru 2022 se tato realita stala ještě viditelnější.

OPATRNÉ REAKCE NA UKRAJINSKOU KRIZI

Reakci arabského světa na ruský vpád na Ukrajinu lze stručně popsat jako nejednoznačnou a neangažovanou. Jednotlivé země se snažily vystupovat

5 Carla E. Humud: *Armed Conflict in Syria. Overview and U.S. Response*, Washington 2022 (online), s. 13, <https://sgp.fas.org/crs/mideast/RL33487.pdf>

6 Garrett Nada: *Russia & Iran Allied on Syria*, Washington 2016 (online), <http://iranprimer.usip.org/blog/2016/aug/17/russia-iran-allied-syria>

7 W. J. Hennigan: *Russian Jets Strike American-backed Forces in Syria, Ignoring U.S. Warnings*, *Los Angeles Times* (online), 17. 6. 2016.

8 Andrey Kortunov: *The Astana Model. Methods and Ambitions of Russian Political Action*, in: *The MENA Region. A Great Power Competition*, ed. Karim Mezran – Arturo Varvelli, Milan 2019, s. 56.

neutrálně, aniž by zaujaly čitelně proukrajinský, nebo naopak jasně proruský postoj. Tak jako v případech Izraele a Turecka (viz dále v této knize), i zde hrál v některých případech roli argument o otevřeném přístupu k vládám obou válčících zemí, tak aby bylo možné eventuálně zprostředkovat rusko-ukrajinské rozhovory.

Další rovinou byly ekonomické zájmy. Před válkou byly pro řadu arabských zemí Ukrajina a Rusko zásadními dodavateli zemědělských plodin a hnojiv. Vlády dotyčných států se proto primárně snažily zajistit pokračování těchto dovozů, eventuálně získat jiné dodavatele.

Další roli hraje fakt, že mezi arabskými zeměmi jsou přední světoví producenti ropy a zemního plynu. To jim v době obav z energetické krize v Evropě (potažmo v celém světě) způsobené nestabilitou dodávek z Ruska dalo do rukou nebývale silný politický nástroj, který také mnozí ropní exportéři využívají.

Na nevyhraněnosti většiny arabských zemí se samozřejmě podepsaly i jejich politické a regionální zájmy a domácí veřejné mínění. „Většina arabských představitelů vnímá tuto válku jako krizi, která má být řešena západními zeměmi a Ruskem. Pro Saúdskou Arábii a další arabské země je daleko naléhavější než Ukrajinu řešit konflikty a nepokoje uvnitř arabského světa – v Súdánu, Sýrii, Jemenu, Libyi, Izraeli a Palestině.“⁹ Pádnost této argumentace nečekaně podtrhla další izraelsko-palestinská válka na podzim 2023. Začala sice teroristickým útokem Hamásu na Izrael se stovkami mrtvých, následná izraelská odvěta v pásnu Gazy si ale mezi Palestinci vyžádala tisíce životů. Mnohé arabské režimy snažící se udržovat vztahy se Západem a v některých případech i s Izraelem tak samotný konflikt a hlavně obavy z reakcí domácí veřejnosti postavily do delikátní situace. V říjnu 2023 byl například na poslední chvíli zrušen plánovaný summit amerického prezidenta Joe Bidena s vládci Jordánska, Egypta a Palestiny v Ammánu – místo toho navštívil pouze Izrael.¹⁰

Prakticky od vypuknutí ukrajinské války se přitom zejména Spojené státy snažily získat klíčové arabské státy pro podporu Kyjeva. Například Saúdská Arábie tak Ukrajině poskytla pomoc ve výši 400 milionů dolarů a ve Valném shromáždění OSN spolu s většinou arabských zemí podpořila rezoluci kritizující ruskou okupaci. Zároveň ale Rijád nezavedl protiruské sankce a udržoval i na nejvyšší politické úrovni kontakty s Moskvou. Saúdskoarabský korunní princ Muhammad bin Salmán, který je faktickým vládcem země, se opakovaně prezentoval jako vůdce, který má ambice dotlačit Rusy a Ukrajin-

9 Giorgio Cafiero: Why Saudi Arabia, Arab League invited Zelenskyy to Their Summit, Al Jazeera, 23. 5. 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/5/23/why-saudi-arabia-arab-league-invited-zelenskyy-to-their-summit>

10 Suleiman Al-Khalidi: Jordan Cancels Summit with Biden, Sisi and Abbas in Amman, Reuters, 18. 10. 2023. <https://www.reuters.com/world/middle-east/jordan-cancels-summit-with-biden-egyptian-leader-amman-2023-10-17/>

ce k jednacímu stolu.¹¹ Saúdská Arábie se také spolu s Tureckem podílela na vyjednání výměny téměř tří set válečných zajatců.¹²

V květnu 2023 se podařilo samotnému prezidentu Ukrajiny Volodymyru Zelenskému vystoupit na summitu Ligy arabských států v saúdkoarabské Džiddě, kam neohlášeně přiletěl francouzským letadlem z Polska. Na delegáty apeloval zmínkami o útlaku muslimských krymských Tatarů na Rusy anektovaném Krymu, připomněl i historii arabských území podřízených cizím mocnostem a neadresně kritizoval „zavírání očí“ nad ruskými zločiny některými z arabských vlád.¹³

Za své zájmy ale paralelně lobbovala v arabských metropolích i Moskva. Například jen několik dní po Zelenského vystoupení navštívil Saúdskou Arábii ruský ministr vnitra Vladimir Kolokolcev a jednal se svým saúdkým protějškem princem Abd al-Azízem bin Saúd o posilování spolupráce v bezpečnostních otázkách. Ruský činitel je přitom na sankčním seznamu řady západních zemí.¹⁴

V prosinci 2023 se v Abú Dhabí a následně i v Rijádu dostalo pompézního přivítání a ujišťování o pevnosti vzájemných vztahů i samotnému ruskému prezidentovi Vladimíru Putinovi. Na něj přitom vydal v souvislosti s válkou na Ukrajině zatykač Mezinárodní trestní soud (ICC), Spojené arabské emiráty ani Saúdská Arábie se však k jeho mechanismům nepřipojily, takže neměly povinnost ruského prezidenta zadržet.¹⁵

BOJ O ZRNO ZATÍM NENASTAL

V souvislosti s válkou na Ukrajině byl Blízký východ často zmiňován jako oblast, kde se může projevit náhlý výpadek obilí a dalších zemědělských produktů na světových trzích. Rusko a Ukrajina totiž patří k předním producentům pšenice, kukuřice, ale i slunečnicového oleje a také hnojiv. Kupříkladu Egypt, který je se sto miliony obyvatel nejlidnatější arabskou zemí, před válkou pokrýval svou potřebu pšenice z 81 procent právě dovozy z Ruska a Ukrajiny.

11 Saudi Arabia Ready to Mediate for Russia, Ukraine – Crown Prince, Tass, 19. 5. 2023. <https://tass.com/world/1620181>.

12 Valentyn Ogirenko – Aziz El Yaakoubi: Russia, Ukraine Announce Major Surprise Prisoner Swap, Reuters, 22. 9. 2022. <https://www.reuters.com/world/europe/russia-releases-10-foreigners-captured-ukraine-after-saudi-mediation-riyadh-2022-09-21>.

13 Bassem Mroue: Saudi Surge of Diplomacy Brings Assad, Zelenskyy to Arab Summit, *Associated Press* (online), 19. 5. 2023.

14 Jon Gambrell: Russia's Sanctioned Interior Minister Visits Saudi Arabia Just after Trip by Ukraine's Zelenskyy, *Associated Press* (online), 23. 5. 2023.

15 Putin Makes Rare Trip to Middle East to Meet with UAE and Saudi Leaders, *Al Jazeera*, 6. 12. 2023. <https://www.aljazeera.com/news/2023/12/6/putin-makes-rare-trip-to-middle-east-to-meet-with-uae-and-saudi-leaders>.

Po vypuknutí konfliktu se výrazně zkomplikovala námořní doprava z černomořských přístavů a některé zemědělské oblasti východní Ukrajiny se staly válečnou zónou. Samotný Egypt tak ve výsledku snížil v roce 2022 dovoz ukrajinské pšenice o 71 procent na 918 000 tun, import ruské pšenice se propadl o jedno procento na 5,4 milionu tun.¹⁶

Pokles dodávek z východoevropských sýpek se na Blízkém východě projevila zvýšením cen mouky, ale také hledáním nových dodavatelů, v případě Egypta z Rumunska či z Indie.¹⁷ Obavy, že ukrajinská válka může v arabském světě vyústit v dramatické zvýšení sociální nestability i ohrožení stability vlád, se i proto dosud nenaplnily. „Potravin je zatím dostatek. Jsou sice stále dražší, ale hlad v Egyptě není. Nevím o žádných stížnostech na nedostatek základních komodit, jaký jsme zažili v roce 2009, kdy se nejen v Egyptě, ale i v dalších arabských zemích stály fronty na chleba, protože v důsledku světové finanční krize najednou nebyl,“ shrnul profesor Mustafá Kámil as-Sajjid z Káhirské univerzity.¹⁸

ROPA JAKO ZBRÁNĚ

Blízký východ a zejména jeho arabské země stále hrají klíčovou roli na světových ropných trzích. V předválečném roce 2021 vyvážely státy Blízkého východu a severní Afriky denně v průměru 24,43 milionů barelů ropy, což představovalo 36 procent celosvětových exportů. Na globálních vývozech zemního plynu se v témže roce podílely 14 procenty.¹⁹

Válka na Ukrajině se projevila i v této sféře. Nejen z toho důvodu, že se mnohé západní státy i EU jako celek rozhodly postupně omezit nákupy ropy a zemního plynu z Ruska, ale i proto, že produktovody z východní Evropy na západ kontinentu se dostaly do přímého fyzického ohrožení, ať už na Ukrajině, nebo mimo ni (ani po roce nebyly zcela vyjasněné bombové útoky na podmořské plynovody Nordstream ze září 2022, byť do západních médií prosakovaly informace, že za nimi stála Ukrajina²⁰).

Co se týká arabských zemí, mezi dodavateli zemního plynu do EU bylo v roce 2022 Alžírsko se 44 miliardami kubických metrů třetí za Norskem a USA, hned za tím byl na čtvrtém místě Katar (18,6 mld. kubíků). Ohledně

16 Egypt's Imports of Ukrainian Wheat Slip 71% in 2022, Zawya, 24. 1. 2023. <https://www.zawya.com/en/economy/north-africa/egypts-imports-of-ukrainian-wheat-slip-71-in-2022-tti6v44a>

17 Egypt: Decline in Ukraine Wheat Imports Drives Egypt to Diversify its Suppliers, *Foreign Agriculture Service* (online), 22. 6. 2022.

18 Rozhovor s autorem, Káhira, 7. 2. 2023.

19 Anthony H. Cordesman: *The Changing Strategic Importance of the Middle East and North Africa*, Washington 2023 (online), <https://www.jstor.org/stable/resrep47090>

20 Shane Harris – Isabelle Khurshudyan: Ukrainian Military Officer Coordinated Nord Stream Pipeline Attack, *The Washington Post* (online), 11. 11. 2023.

importu ropy, z arabských zemí byla ve stejném roce čtvrtým největším dodavatelem Libye (35,6 milionů tun), pátý Irák (32,4 mil. tun) a sedmá Saúdská Arábie (23,9). Z obou statistik bylo vynecháno Rusko, z něž by měly být na základě rozhodnutí Evropské komise z března 2022 veškeré dovozy ropy a plynu do roku 2027 zastaveny.²¹

V rámci hledání alternativních dodavatelů coby náhrady za výpadek ruských surovin uzavřela EU a její jednotlivé členské země za první rok od počátku ukrajinské války kolem stovky dohod o energetické spolupráci – většinou právě se zmíněnými klíčovými producenty, mj. osm s Katarem a sedm s Alžírskem.

Konkrétní smlouvy i deklarace dlouhodobého rázu však mají v některých případech své technické limity. Je tomu tak například u Kataru, který sice rozšiřuje své domácí výrobní kapacity i terminály pro přepravu zkapalněného zemního plynu přímo v Evropě, dosavadní infrastruktura mu však neumožňuje pokrýt momentální poptávku.²² Dlouhodobé kontrakty má Katar hlavně s asijskými odběrateli. Šanci, že by tento emirát mohl významně nahradit ruský plyn na evropských trzích, by pak spolu s dobudováním infrastruktury mohlo posílit i vypršení těchto smluv v nadcházejících letech.²³

Naproti tomu Saúdská Arábie vykazuje po Venezuele druhé největší zásoby ropy na světě, za USA je druhým největším producentem ropy a zároveň je jejím globálně největším vývozcem, přičemž do konce desetiletí plánuje zvýšit denní vývozy z dnešních 10 milionů barelů na 13 milionů. Schopnost pokrývat už nyní nárazově zvýšené krátkodobé požadavky, ale také v případě ekonomického či politického rozhodnutí export naopak snížit, dávají Saúdům mimořádně účinný mocenský nástroj v geopolitické rovině.

Rijád toho i v době ukrajinské krize skutečně využívá, a to i k demonstraci síly vůči svým partnerům. Hned v březnu 2022 analytici upozorňovali, že Saúdská Arábie se vzepřela požadavku amerického prezidenta Joe Bidena, aby posílením produkce snížila ceny ropy, což mělo oslabit příjmy Ruska. Saúdové místo toho naopak v koordinaci s Moskvou drželi relativně vysokou cenovou úroveň přesahující sto dolarů za barel. Už před vypuknutím války, zkraje února 2022, přitom prezident Joe Biden telefonoval králi Salmánovi, aby ho přiměl k uvolnění většího objemu saúdské ropy.

„Saúdská Arábie se ale rozhodla přidat se na stranu Ruska, ačkoli je jedinou zemí, která má dostatečné záložní kapacity k zastavení spirálového růstu cen dosahujícího maxima za posledních osm let. Saúdská Arábie, Rusko a Spojené státy jsou hlavními světovými exportéry pokrývajícími společně

21 Szymon Karda: *Keeping the Lights On. The EU's Energy Relationships since Russia's Invasion of Ukraine*, Brusel 2023 (online). <https://www.jstor.org/stable/resrep49236>

22 Ibid., s. 9.

23 Ibid., s. 14.

třicet procent světové poptávky. Pouze Saúdská Arábie však má mezi nimi kapacitu prakticky okamžitě zvýšit produkci až o dva miliony barelů denně.²⁴ O dva roky dříve přitom Saúdové sváděli ropnou válku naopak s Ruskem, a zvýšením denní těžby z 9,7 milionů barelů na 12,3 milionu cenu suroviny záměrně srazili.²⁵

V říjnu 2022 ropný kartel OPEC+, v němž Saúdská Arábie hraje díky své ropné produkci i politickému vlivu přední roli, znovu nevyšel vstříc očekávaní Bidenovy administrativy a namísto snížení cen ropy naopak přiškrcením těžby globální cenu této komodity opět podržel. Tento krok, na němž se Saúdská Arábie, tedy nominální spojenec USA, shodla v rámci OPEC+ s Ruskem, byl vnímán jako cílené nepřátelské gesto vůči americkému prezidentovi, neboť Spojené státy se právě chystaly na kongresové volby v polovině prezidentského mandátu.

Silová hra Saúdské Arábie vůči americkým partnerům přitom byla zahrnována jedním důležitým rysem Bidenovy blízkovýchodní politiky. Americký prezident nastupoval v lednu 2021 do úřadu mj. s úmyslem postupovat vůči Rijádu tvrději než jeho předchůdce Donald Trump, který dokonce po svém nástupu do funkce vykonal svou vůbec první prezidentskou zahraniční cestu v květnu 2017 právě do Rijádu. Biden deklaroval snahu potrestat Saúdskou Arábii za vraždu opozičního novináře Džamála Chášuqďžího, již americká Ústřední zpravodajská služba (CIA) spojovala osobně s korunním princem, i za porušování lidských práv obecně, kritizoval také saúdské válečné tažení v Jemenu.

Ruská invaze na Ukrajinu však donutila Washington k zásadnímu přehodnocení priorit, a tak když se i Joe Biden vydal v červenci 2022 na návštěvu Saúdské Arábie, v popředí jeho agendy už byla energetická bezpečnost a zajištění ropných dodávek na světové trhy.²⁶

O to větší pozornost proto vyvolaly rezervované reakce Rijádu na americké požadavky. Korunní princ Muhammad bin Salmán navíc mezitím opakovaně telefonicky jednal s ruským prezidentem Vladimírem Putinem, podle oficiálních komuniké mj. o stabilizaci světových ropných trhů.²⁷

24 David Ottaway: *Saudi Arabia Chooses Putin over Biden on Ukraine to Keep Oil Prices High*, Washington 2022 (online). <https://www.wilsoncenter.org/article/saudi-arabia-chooses-putin-over-biden-ukraine-keep-oil-prices-high>

25 Ibid.

26 Hesham Alghannam – Mohammad Yaghi: *Biden's Trip to Saudi Arabia. Successes and Failures*, Washington 2022 (online). <https://carnegieendowment.org/sada/87662>

27 Saudi Arabia's Crown Prince, Russia's Putin discuss OPEC+, Ukraine in Call, Reuters, 16. 4. 2022. <https://english.alarabiya.net/News/gulf/2022/04/16/Saudi-Arabia-s-Crown-Prince-Russia-s-Putin-discuss-OPEC-Ukraine-in-call>.

NOVÝ SVĚTOVÝ ŘÁD, NOVÍ SPOJENCI

Spolupráci Ruska s dalšími producenty fosilních paliv, včetně těch blízkovýchodních a včetně těch, kteří jsou (na rozdíl kupříkladu od Íránu) vnímáni jako partneři západních států, lze zejména po vypuknutí války na Ukrajině vnímat jako snahu Moskvy hledat si nové partnery mimo západní geopolitický blok. „V zájmu obnovy svého postavení poškozeného v roce 2022 válkou na Ukrajině se bude Rusko v roce 2023 snažit prosazovat multipolární světové uspořádání, kritizovat struktury vedené USA a urovnávat vztahy se zeměmi Eurasie,“ předpovídal jihokorejský profesor Lee Sang-Joon.²⁸

Pro dotyčné arabské monarchie je zase příležitostná spolupráce na ropných trzích (v jiných záležitostech to platí i pro Turecko či Egypt) možností snížit v případě potřeby závislost na západních spojencích a partnerech, zejména na USA.

Takzvané Pentagon Documents, tedy tajné či klasifikované materiály, které se dostaly z amerického ministerstva obrany na veřejnost na jaře 2023, ukázaly, že arabské státy se snaží rozložit rizika a nebýt příliš závislé na jedné straně – ať již co se týká obnovené globální americko-ruské rivality, či přímo aktuální války na Ukrajině.²⁹ „Americká vojenská přítomnost v oblasti Perského zálivu nebyla v poslední dekádě pro místní spojence a partnery USA dostatečnou zárukou, že by Spojené státy dostály svých dlouhodobých závazků. Ohlášené změny priorit USA a stažení amerických sil z Afghánistánu v roce 2021 vyvolaly hluboké obavy o odhodlání USA dostát svým bezpečnostním zárukám vůči spojencům. Spolu s probíhající snahou Washingtonu obnovit jadernou dohodu s Íránem z roku 2015 to signalizuje, že USA by mohly náhle nechat arabské státy Perského zálivu osamocené.“³⁰

„Čína a Rusko mezitím pokračují v posilování svých zájmů na Blízkém východě a zároveň zdůrazňují selhání liberálních demokratických vlád, což v regionu nachází posluchače [...] Válka na Ukrajině patrně omezí schopnost Ruska posílit svou moc na Blízkém východě v následujících dvou až čtyřech letech... přesto by nemělo být ignorováno.“

Rusko má už od 70. let minulého století námořní základnu Tartús v Sýrii, což byl jeden z důvodů zmiňovaných v souvislosti s masivním zapojením ruských sil na straně damašské vlády v syrské válce. V posledních letech Moskva

28 Lee Sang-Joon: Russia Pursues a Multipolar World Order amidst Challenges to Its Hegemony in the Eurasian Region, in: *Complex Competition*, Soul 2022 (online). <https://www.jstor.org/stable/resrep47430.10>

29 Yoel Guzansky – Arkady Mil-Man: The Pentagon Documents. Russia in the Foreign Policy of the Arab States, Tel Aviv 2023 (online). <https://www.jstor.org/stable/resrep49077>

30 Atlantic Council: *Improving Gulf Security. A Framework to Enhance Air, Missile, and Maritime Defences*, Washington 2023 (online), s. 12. <https://www.jstor.org/stable/resrep48429.7>

chystá vybudování podobné základny na súdánském pobřeží Rudého moře, byť tento plán komplikuje aktuální politická nestabilita Súdánu.³¹

„Rusko se v arabském světě chlubí, že dostalo svým závazkům a udrželo syrského prezidenta Bašára Asada u moci, a staví to do kontrastu s americkým stažením z Afghánistánu a omezováním angažovanosti USA na Blízkém východě.“³²

Rusko v regionu stále patří k předním dodavatelům zbraní a rozvíjí spolupráci i v jiných sférách bezpečnosti. Citované Pentagon Documents například odkazují na údajnou dohodu o spolupráci tajných služeb Ruska a Spojených arabských emirátů, která měla být zaměřená na monitorování aktivit zpravodajských služeb USA a Velké Británie. „SAE patrně vnímaly kontakty s ruskou zpravodajskou komunitou jako příležitost posílit slibně se rozvíjející vztahy mezi Abú Dhabí a Moskvou a diverzifikovat zpravodajská partnerství v době, kdy panují obavy z amerického stahování z regionu,“ uvádělo se v americkém dokumentu s označením přísně tajné.³³

Oficiálně Emiráty tato tvrzení popřely jako „zcela nepravdivá“, zatímco v roce 2022 utratily jen ve Spojených státech přes 36 milionů dolarů na lobbistické aktivity, jejichž cílem bylo zviditelňování zprostředkovatelské role na Ukrajině a zároveň bagatelizování čilých kontaktů mezi Abú Dhabí a Moskvou a aktivit v rámci ropného kartelu OPEC+.³⁴ „Ve Washingtonu vyvolává značnou nevoli skutečnost, že se spojenecké Emiráty staly novým domovem ruských prominentů, volně tam cestuje i prokremelský válečník Ramzan Kadyrov, tečou přes ně obrovské objemy ruských peněz, zatímco se Západ snaží na Putinovo vedení tlačit stále přísnějšími sankcemi.“³⁵ V roce 2020 navštívilo SAE více než milion Rusů, tedy o 60 procent více než v předchozích letech. Nešlo jen o běžné turisty ze střední třídy, ale i o obchodníky, politiky a další vlivné osoby, které se rozhodly odejít z nejistého Ruska a v blízko-východní monarchii otevřít novou životní kapitolu či hledat ekonomickou prosperitu.³⁶

Zatímco západní země zavedly proti Rusku letecké sankce a mnohé i výrazně omezily podmínky pro cestování občanů Ruské federace, náhradní de-

31 Samy Magdy: Sudan Military Finishes Review of Russian Red Sea Base Deal, *Associated Press* (online), 11. 2. 2023.

32 Atlantic Council, s. 13.

33 Ellen Knickmeyer – Nomaan Merchant – Jon Gambrell: Leaked US Intel. Russia Operatives Claimed New Ties with UAE, *Associates Press* (online), 12. 4. 2023.

34 Inci Sayki – Taylor Giorno: *Pentagon Leaks Suggest the UAE's Russia Ties May Go Beyond "Spirit of Mediation" Touted by U.S. Lobbyists*, Washington 2023 (online). <https://www.opensecrets.org/news/2023/04/pentagon-leaks-suggest-the-uaes-russia-ties-may-go-beyond-spirit-of-mediation-touted-by-u-s-lobbyists/>

35 Interview autora s evropským diplomatem. V zájmu zajištění jeho anonymity nelze uvést datum ani místo rozhovoru.

36 Nikita Smagin: *Is the Blossoming Relationship Between Russia and the UAE Doomed?*, Washington 2023 (online). <https://carnegieendowment.org/politika/89531>

stinací pro ruské turisty se staly i další blízkovýchodní státy: Turecko a také Egypt, který rok po vypuknutí války na Ukrajině hlásil téměř ztrojnásobení počtu ruských návštěvníků.³⁷

Spolu s Emiráty a Saúdskou Arábií byl přitom Egypt zmiňován jako další z arabských zemí, které odolávají západnímu tlaku, aby vůči Moskvě zaujaly tvrdší postoj. Egypt například oficiálním dementi reagoval na další z informačních úniků Pentagon Documents, podle kterého se Káhira chystala vyrobit pro Rusko čtyřicet tisíc raket k válce na Ukrajině, přičemž egyptský prezident Abd al-Fattáh Sísí měl zasvěcené činitele instruovat, aby celou věc udrželi v tajnosti, a Káhira tak „předešla problémům se Západem“.³⁸

S AMERICKOU ZKUŠENOSTÍ, SHOVÍAVOST PRO RUSY

Zatímco postoje politických elit v arabském světě kopírovaly pragmatické zájmy jednotlivých států, veřejné mínění „arabské ulice“ mnohem více vycházelo z nedávných zkušeností s politikou západních zemí. Tato politika je z mnoha historických i praktických důvodů vnímána jako politika dvojího metru.

Jedním z letitých témat je izraelsko-palestinský konflikt. V případě ruské okupace východní Ukrajiny Spojené státy prosazovaly tvrdé odsouzení Moskvy na půdě Rady bezpečnosti OSN, což vždy vetovala Ruská federace. Když však některý člen Rady bezpečnosti v uplynulých dekáдах prosazoval rezoluci kritizující okupační politiku Izraele, v naprosté většině případů takový dokument vetovaly Spojené státy.

Dnešní realitu historické Palestiny přitom časopis *Foreign Affairs* shrnul jako de facto jeden stát pod nadvládou Židů, který už prakticky vylučuje návrat k modelu dvoustátního řešení, jak před třiceti lety předpokládaly mírové dohody z Osla. „Členové nové izraelské vlády (premiéra Benjamina Netanjahua) už ani neskrývají, co je Izrael a co by měl představovat na všech územích, která ovládá: Velký Izrael definovaný nejen jako židovský stát, ale jako stát, který zakotvuje nadvládu Židů nad všemi Palestinci, kteří v tomto prostotu zůstali.“³⁹

Tato skutečnost je dobře známá v arabském světě, kde rezonuje v muslimské populaci, je frekventovaným tématem médií i sociálních sítí a v případě potřeby i součástí argumentační výbavy vlád arabských států (zatím-

37 Russian Tourist Flow to Egypt Rises by 181%, *Egypt Independent* (online), 1. 3. 2023.

38 Evan Hill – Missy Ryan – Siobhán O’Grady – Samuel Oakford: Egypt Secretly Planned to Supply Rockets to Russia, Leaked U.S. Document Says, *The Washington Post* (online) 10. 4. 2023.

39 Michael Barnett – Nathan Brown – Marc Lynch – Shibley Telhami: *Israel’s One-State Reality – It’s Time to Give Up on the Two-State Solution*, Washington 2023 (online). <https://www.foreignaffairs.com/middle-east/israel-palestine-one-state-solution>